

Mord, misshandel och sexuella övergrepp. Historiska och kulturella perspektiv på kön och våld. Inger Lövkrona (red.). Nordic Academic Press, Lund 2001. 234 s. ISBN 91-89116-20-8.

Denna bok är en verklig antologi där man har samlat författare från olika akademiska discipliner, lärosäten, kön, åldrar och nordiska länder samtidigt som det finns en tydlig röd tråd i texterna i och med att de alla behandlar frågor om kön och våld ur ett konstruktivistiskt perspektiv. Att nå utanför den traditionella humanistisk-akademiska läsekretsen framstår som en av ambitionerna med boken och mot den bakgrunden bör redaktören Inger Lövkronas inledande artikel läsas. Där skissar hon en bild av hur forskningen om män och våld ter sig i dagens samhälle. Med utgångspunkt i de teoretiska positionerna biologism respektive konstruktivism skriver hon om hur olika forskningsdiscipliner har försökt förklara det faktum att de flesta våldshandlingar begås av män. Syftet är, enligt Lövkrona, att "medvetandegöra de biologiska idéernas stora genomslagskraft i forskningsmodellerna" (s. 11) och artikeln avslutas med konstaterandet att vi idag står inför att dekonstruera de vetenskapliga representationerna av "den våldsamme mannen".

Innehållsmässigt griper antologins texter över en rad skilda historiska och nutida fenomen. Den norska etnologen Kari Telstes bidrag behandlar fästmörmord i Norge under 1800-talet, historikerna Ann-Catrin Östmans och Jonas Liliequists texter rör förhållanden mellan makar i förindustriella hushåll, medan Inger Lövkrona skriver om slagsmål mellan män på den skånska landsbygden under 1800-talet. Den rättsliga behandlingen av våldtäkt och sexuella övergrepp är en gemensam nämnare i juristen Ulrika Anderssons och etnologen Simon Ekströms respektive bidrag. Anja Petersen diskuterar könskonstruktion i svenska 1800-talsfängelser utifrån ett etnologiskt perspektiv och Birgitta Meurling, även hon etnolog, skriver om kvinnliga prästers inställning till sexuella trakasserier i självvårdande relationer.

Bidragen presenteras i kronologisk ordning – de texter som belyser kopplingen mellan manlighet och våld i det förindustriella samhället kommer först och sedan de texter som rör nutida förhållanden. På det empiriska planet karaktäriseras antologin således av mångfald, en mångfald som också är teoretisk såtillvida att de olika författarna har valt att presentera sina perspektiv och frågor med utgångspunkt i olika teore-

tiska skolor, dock alla inom ramen för det konstruktivistiska paradigmet som dominerar den humanistiska forskningen i Sverige.

Intressantast blir de inslag i antologin där man ser likheter och skillnader i tid och rum. Karin Telste kommer i sitt välskrivna bidrag om fästmörmord i Norge fram till att det skedde en ändring i synen på kvinnlig sexualitet under 1800-talet. Från att kvinnor i samband med utomäktenskapliga förbindelser betraktades som oskyldiga och kränkta under 1700-talet blev det under 1800-talet lättare att se dem som förföriska och moraliskt fördärvade. Detta skedde samtidigt som mannens lust gjordes till en "naturlig" drift.

Jonas Liliequists insiktsfulla teckning av förändringen i synen på våld inom äktenskapet kan länkas till Telstes slutsatser. I reformationstidens och 1600-talets "bredare disciplinerings- och uppfostringsperspektiv", som Liliequist uttrycker det (s. 111), framställdes mannens välde – hans husbondemakt – som något problematiskt i populärkulturen. Under 1700-talet var det istället den regeringssjuka hustrun som trädde fram som en bekymmersam gestalt i skådespel, pamfletter och skillingtryck. När sedan den romantiska bilden av hustrun och hemmet, så som den utformades under den sena upplysningen och i 1800-talets borgerliga könsideal, blev allt viktigare, förlorade i princip både den maktmissbrukande husbonden och den grälsjuka matronan sina roller i dramat. Vad som hände inne i det borgerliga hemmet var inte föremål för en offentlig diskussion på samma sätt som det som skedde i det tidigmoderna hushållet. Det äktenskapliga våldet marginaliserades och privatiserades.

Om man kombinerar Telstes och Liliequists resultat skulle man kunna säga att ett naturliggörande av mäns sexuella lust skedde parallellt med att synen på kvinnans sexualitet polariserades. Hon var antingen den passiva borgerliga hemmafrun eller den frestande, moraliskt fördärvliga "lösa" kvinnan. Liliequist lyfter även fram att 1800-talets bilder av mannen och kvinnan motiverades mer i termer av biologiska skillnader mellan könen än tidigare.

Ann-Catrin Östman, historiker från Åbo, analyserar elva fall av äktenskaplig osämja som togs upp i kyrkorådet i en finsk församling mellan 1738 och 1883. Centralt i artikeln är dels hur makarnas agerande tolkades utifrån föreställningar om hushåll och kön, dels hur fallen tolkades och bedömdes utifrån den tilltagande sociala skiktningen i lokalsamhället. Östman finner, även om materialet är litet, att det största ansvaret för

den äktenskapliga sämjan föll på hustrun. Ofta lyftes hustruns ”provokationer” upp i samband med att maken övat våld mot henne och båda makarna straffades för äktenskaplig osämja.

Särskilt intressant är Östmans koppling till agrarsamhällets allt tydligare sociala skiktning. Hon ser en förändring i kyrkorådets inriktning från att under slutet av 1700-talet ha riktat sin verksamhet mot *alla* i församlingen till att vid 1800-talets mitt allt mer koncentrera sig på de obesuttas leverne. På detta sätt menar Östman att kyrkorådet genom sin aktivitet skapade skillnader mellan männen i byn, skillnader som gjorde att de obesuttna männens våld förknippades med en underordnad manlighet medan de besuttna männens våld privatiserades.

Frågan om huruvida konstruktionen av mäns våld kan kopplas samman med klass behandlas även av Inger Lövkrona i hennes artikel om slagsmål i Ingelstads härad kring 1800-talets mitt. Utifrån ett trettioårigt våldsbrott som förts inför rätta resonerar Lövkrona kring manlighet i brytningsskedet mellan äldre tidigmoderna föreställningar om manlighet och nyare borgerligt präglade manlighetsideal. Syftet är att förklara varför män tillgreps våld i vissa situationer. Efter att ha konstaterat att varken sociobiologiska, medicinska eller psykologiska teorier är fruktbara för att förklara de skånska männens slagsmål, finner Lövkrona istället att grunden för våldet fanns i männens sociala relationer och att konfliktlösning med våld var en del av tidens manskultur. Lövkrona hävdar också att våldet knöts till positionen som man och inte till en särskild klass – till skillnad från Östman menar hon alltså att det på landsbygden ännu inte var synligt att våld började förknippas främst med de lägre klasserna.

Det paradoxala – att våldet å ena sidan var ett uttryck för manlighet och å andra sidan var förbjudet och oönskat – förklarar Lövkrona med hänvisning till den manliga kroppen. I det moderna samhället kan våld ses som en biologisk determinant, nedlagd i mäns kroppar. På samma sätt menar Lövkrona att den tidigmoderna periodens samband mellan män och våld var essentialistiskt. Hon hänvisar till Lyndal Roper som framhållit att mäns kroppar sågs som potentiellt anarkistiska och odisciplinerade i 1500-talets Tyskland. Därav drar Lövkrona slutsatsen att eftersom ”[m]äns våldsutövning sågs som något naturligt, som var inneboende i mäns kroppar” var det också i vissa situationer legitimerat (s. 139).

Problemet med denna slutsats är att även om mäns våld i det tidigmoderna samhället kunde betraktas som

en följd av deras kroppars inneboende anarki, innebar det inte att våldet blev ”naturligt” eller ”legitimerat”. Grunden för den tidigmoderna, kristet präglade, människosynen (=manssynen) var snarare att mannen som man, med sitt förnuft och sin förmåga till självbehärskning, skulle klara av att mota de inre hoten. Enligt de tidigmoderna idealen kunde en ”riktig” man slåss om det utifrån de rådande normerna var möjligt att rättfärdiga våldet. En ”riktig” man slogs inte av ”naturen”.

De bilder av mannen och kvinnan som enligt Telste och Liliequist växte fram under sent 1700-tal och tidigt 1800-tal återfinns i Simon Ekströms och Ulrika Anderssons bidrag, trots att de rör sig i 1900-talet. Ekström hittar dem med hjälp av de analytiska begreppen *tolkningsram* och *könsseparerad moral* när han läser våldtäktsärenden som kom inför rätta i Stockholm på 1950-talet. En kvinna som tillskrevs en aktiv sexualitet, exempelvis genom ord som ”slampaktig” eller ”lösaktig” framstod som opålitlig, medan det för männens del ”upprättades en naturaliserad förbindelse mellan uppämnd manlig drift och okontrollerbar sexualitet” (s. 154). Mannens oförmåga att styra sina sexuella impulser behandlades vid den här tiden inom sexologin och hade blivit ”vetenskap”.

Offrens skyddsvärde bestämdes utifrån kulturen och bilden av ”det oförvitliga offret”. Om kvinnan hade ”spektakulära” skador och hade agerat i enlighet med tidens moraliska krav för kvinnor, kunde hennes berättelse tas på allvar. Hade kvinnan däremot visat sig ”ovanligt” intresserad av sex eller om hennes motviljighet kunde betvivlas, betraktades hon som opålitlig. Rättsapparaten blev därmed, med författarens ord, ett ”sorteringsinstrument för önskad respektive positivt värdeladdad kvinnlighet” (s. 159). I Ekströms framställning vävs samhället och rättsväsendet samman på ett övertygande och lättillgängligt sätt och texten blir, fastän den innehåller en presentation av teoretiska och metodiska utgångspunkter, aldrig tung.

Bilden av mannens sexualitet som naturlig och aktiv återkommer även i Anderssons bidrag. Hon finner att föreställningar om kvinnors och mäns sexualitet spelar in i bedömningen av dagens våldtäktsmål – trots att lagen inte ger något utrymme för sådant. Liksom för femtio år sedan formas rättens förståelse av förövaren och offret utifrån föreställningar om mäns och kvinnors sexualitet. Andersson hävdar att detta kan föras tillbaka dels till äldre lagstiftning där kvinnans (mot-)vilja var ett viktigt brottsrekvisit, dels till samhälleliga könsbestämda föreställningar om sexualitet. Normen är man-

nens förväntade heterosexuella och aktiva sexualitet, medan kvinnan antas vara sexuellt passiv och undergiven. Mannen förför och kvinnans roll blir att reagera på mannens agerande – att tillåta eller inte tillåta hans sexuella närmande. Enligt Andersson finns dessa föreställningar även bakom lagstiftningen, vilket gör att de ständigt reproduceras och förstärks.

Anderssons analys manar till eftertanke när det gäller den pågående förändringen av lagstiftningen. Hur ska man i lagarna komma förbi den djupt rotade heterosexuella rollfördelningen mellan män och kvinnor? Utifrån ett historiskt perspektiv dyker också frågor om arvet från det förflutna upp – vad är det i dagens samhälle som gör att vissa 1800-talsföreställningar om kön och sexualitet lever kvar?

Anja Petersen analyserar bilden av brottsliga kvinnor i några av 1800-talets svenska fängelser. Undersökningen har två syften, dels att belysa hur kön konstruerades i fängelser, dels att testa en poststrukturalistisk syn där kön uppfattas som konstruerat snarare än biologiskt. Petersen vänder sig explicit mot dikotomin kön/genus där kön uppfattas som något oföränderligt och genus som föränderligt. Hon konstaterar också att en sådan förståelse av kön inte är fruktbar i studiet av fängelsernas könsformerande praktiker, särskilt inte som distinktionen mellan något biologiskt och något kulturellt inte återfanns i 1800-talets samhälle.

Petersens diskussion kring uppdelningen i ett biologiskt bestämt kön och ett kulturellt konstruerat genus är emellertid tilltrasslad och leder inte fram till några uppseendeväckande slutsatser. Resultatet blir istället att Petersen, liksom de flesta andra köns- eller genusforskare (oavsett vilket begrepp de använder), kommer fram till att en sådan tudelning inte är fruktbar.

Givande och intressant blir Petersens analys däremot när det gäller könskonstruktionen i 1800-talets fängelser. På ett övertygande sätt visar hon bl.a. hur uppfattningar om kön styrde förståelsen av mäns och kvinnors brott. Kvinnliga brott konstruerades som handlingar som låg inom ramen för vad kvinnor av "naturen" var, liksom manliga brott korresponderade med det som i övrigt uppfattades som manligt. Tolkningen av människors brott skedde i flera led, vid brottsrubriceringen, i domstolen, i fängelserna etc. Av det följer t.ex. att brottsstatistiken är könsformerad på ett sådant sätt att den bekräftar den dominerande uppfattningen om kön och brott. Man kan misstänka att Petersens konstate-

rande att "[u]nderlåtenheten att problematisera kön i fängelse har fått till följd att idén om den farlige och våldsamme manlige brottslingen och den problematiska kvinnliga brottslingen konstruerats och reproducerats" (s. 202) är giltigt även i nutidens brottsstatistik.

Utifrån intervjuer med kvinnliga präster behandlar Birgitta Meurling både informanternas syn på sexuella trakasserier i samband med prästernas själavård och informanternas berättande om egna erfarenheter av sexuella trakasserier som könsskapande processer. Utifrån begreppen könsmakt och positionsmakt visar Meurling hur själavårdssituationer mellan manliga präster och kvinnor kan erotiseras och sexualiseras eftersom mäns allmänt förutsatta roll som sexuella initiativtagare samspelar med deras överordnade roll i själavårdssituationen. I samhället finns också en mängd föreställningar som kan ursäkta de manliga prästernas agerande i sådana sammanhang. En av informanterna beskriver hur kvinnors tal om prästers trakasserier kan bemötas: "'ja, men hon är ju så hysterisk, henne kan man inte lita på' och 'hon är så instabil' och sedan skall alla förstå att så är det ju, va'. Och så får man ändå liksom fortsätta" (s. 222f.).

Intressant i Meurlings artikel är även hennes resonemang kring kön och professionalitet. Då de kvinnliga prästerna berättar om sina erfarenheter av sexuella övergrepp konstituerar de samtidigt sin egen könsförståelse och den prästerliga yrkesetiken. Trakasserande manliga präster förknippas med negativ manlighet och oprofessionellt agerande medan kvinnor i prästyret förknippas med en positiv kvinnlighet och en professionell yrkesroll. Meurlings artikel är i detta avseende ett välkommet bidrag till professionsforskningen – en genre där kön börjat problematiseras men där det återstår mycket att göra.

Mord, misshandel och sexuella övergrepp är en angelägen bok, inte minst nu när debattens vågor går höga kring rättsväsendets behandling av våldtagna kvinnor och behovet av könsmedvetenhet i juristers och polisens utbildningar påtalas. Ur en populärvetenskaplig eller naturvetenskaplig synvinkel är den konstruktivistiska ansatsen i boken måhända uppseendeväckande, men ur ett inomvetenskapligt, humanistiskt perspektiv föga förvånande. Trots det känns Lövkronas inledande resonemang kring olika forskningsperspektiv viktigt, särskilt om författarna lyckas i sin vällovliga ambition att nå en vid läsekrets.

Karin H. Jansson, Uppsala